

MACZÁK IBOLYA¹

Kelemen Didák egri kapcsolatai

Kelemen Didák közismert, népszerű és több szempontból is vizsgált² tevékenységét elsősorban Erdélyhez, a Felső-Tisza vidékéhez, illetve Miskolchoz köthetjük. Van azonban életművében egy szál, mely ez idáig kevesebb figyelmet kapott, ám annál jelentősebb: ez pedig az egri szál. Mint ismeretes, a későbbi nagynevű hitszónokot 1713. február 18-án megválasztották egri házfőnöknek, amely tisztséget 1715-ig látta el.³ Annak ellenére, hogy későbbi pályaszakaszaihoz viszonyítva kevés időt töltött a városban (bár levelezésének tanúsága szerint többször visszatért ide), innen maradt fenn az a gyakran idézett, Károlyi Sándorhoz szóló levele (1714-ből), amelyből az utókor fontos következtetéseket vonhat le Kelemen Didák (egyház) politikai tevékenységére, illetve főúri kapcsolataira vonatkozóan. Ebben ugyanis a következőképpen fogalmazott a minorita hitszónok:

édes méltóságos Generális Uram, Excellentiád mint Szerzetünk kiváltképen való bizodalmas nagy jó Patronusának inkább oltalmazó, pártját fogó s gondviselő édes Atjának s promotorának kegyes patrotiniumjához T. Pater Provinciálisunk Commissiojából s Parancsolatjából ugyan eő Atyasága neve alatt folyamodom.⁴

Joggal feltételezhetjük azt is, hogy itt juthatott hozzá Kelemen Didák ahhoz a hagyatékhoz, amely a későbbiekben meghatározta életművét. Bebizonyosodott ugyanis, hogy műveire komoly hatást gyakorolt Pázmány Péter, illetve Káldi

1 A szerző az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport tudományos főmunkatársa.

2 Így műveinek dramatikus vonásairól részletesen: TASI Réka, „A popularitás egy változata a barokk prózában: Kelemen Didák prédikációinak dramatikus jegyei”, *Irodalomtörténet* 51 (2002): 188–205. TASI Réka, „Kelemen Didák prédikációinak dramatikus jegyei, avagy a popularitás egyik változata a barokk prédikációirodalomban”, in *A ferences lelakiség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára*, szerk. ÓZE Sándor és MEDGYESY-SCHMIKLI Norbert, Művelődéstörténeti Műhely – Rendtörténeti Konferenciák, 1/2 (Piliscsaba–Budapest: PPKE BTK, METEM, 2005), 770–78; MEDGYESY S. Norbert, *A csíksomlyói ferences misztériumdrámák forrásai, művelődés- és lelakiségtörténeti háttér*, Fontes Historici Ordinis Fratrum Minorum in Hungaria – Magyar Ferences Források, 5 – PPKE BTK Művelődéstörténeti Műhely, Monográfiák, 1, (Piliscsaba–Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK – Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány, 2009), 307.

3 Vö. P. KELEMEN Didák *levelei (1714–1743)*, sajtó alá rendezte RÁKOS B. Rajmund, (Róma, 1979), XVII.

4 P. KELEMEN Didák *levelei (1714–1743)*, sajtó alá rendezte RÁKOS B. Rajmund, (Róma, 1979), 1.

György, akiktől számos szövegrészt szó szerint saját prédikációiba épített, amint azt a következő szövegrészek is igazolják:⁵

Pázmány	Kelemen
„Keresztyének; a’ mi lelki sebeink és fekélyink orvoslására, bűneink rútságának mosogatására, tekéletes életünk gyarapodására, isteni szeretetünk gyökerezésére, nincs foganatosb és alkalmazatosb eszköz, mint az emberré-lett Isten sebeinek és kín-szen vedésének gyakor és figyelmetes emlékezése.” ⁶	„[...] Lelki sebeink, ’s fekélyeink orvoslására, bűneink rútságának mosogatására, tökéletes életünk gyarapodására, Isteni szeretetünk gyökerezésére, a’ kisírtetek győzedelmire, a’ világi háborúságok viselésire foganatosabb eszköz nincsen, mint a’ Kristus kinszen vedésinek ’s gyakor, ’s figyelmetes emlékezete...” ⁷
Káldi György	Kelemen Didák
„Hasonló-képpen meg-csalatkoznak azok-is, kik az el-múlándó Szépségre tekintnek a’ Házasságban: Mert, a’ mint <i>Caelius Rhodiginus</i> írja, mint a’ szalmában a’ tűz hamar fel-lobban, de hamar-is el-aluszik, ha más erősb dologgal nem tápláltatik: úgy egy szem-pillantásban el-múlik az új Házások szerelme, melyet csak a’ testi szépség szerzett, ha a’ jó erkölchel nem támogatatik.” ⁸	„Meg-csalatkoznak azok is, kik az el-múlándó szépségre tekintnek a’ Házasságban: mert a’ mint <i>Caelius Rhodiginus Lib. 28. C. 21. írja</i> , mint a’ szalmában a’ tűz hamar fel lobban, de hamar el is aluszik, ha más erősb dologgal nem tápláltatik: úgy egy szempillantásban el múlik az új Házások szerelme, melyet csak a’ testi szépség szerzett, ha a’ jó erkölccsel nem támogatatik [...].” ⁹

Az utóbbi évek kutatásai azt is igazolni látszanak,¹⁰ hogy e részeket többnyire közvetítő forrásból emelte át Kelemen Didák. Fennmaradt ugyanis egy olyan levele, amelyben azt kéri előljárójától, hogy inkább Bernárd Pál nevét tüntessék fel prédikációgyűjteményének címlapján, mintsem az övét:

5 OCSKAY György, „Pázmány hatása Kelemen Didák prédikációiban”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 86 (1982): 436–448; Uő, *Kutatások a magyar késő barokk retorikus próza terén: Kelemen Didák prédikációi*, 1983. [Doktori értekezés kézirata.]; HARGITAI Andrea, „Kelemen Didák prédikációinak Pázmány-kompilációi”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 105 (2001): 638–656; MACZÁK Ibolya, *Elorzott szavak*, (Szigetmonostor: WZ Könyvek, Források Tükreben, 2010).

6 PÁZMÁNY Péter, *A római anyaszentegyház szokásából, minden vasárnapokra és egy-néhány innepekre rendelt evangéliomokról prédikációk*, 1636, 518–519.

7 KELEMEN Didák, *Buza fejek*, (Kassa, 1729), 282.

8 KÁLDI György, *Az Innepekre-valo Predikatioknak Első Resze*, (Pozsony, 1631), 152.

9 KELEMEN Didák, *Buza fejek*, (Kassa, 1729), 106.

10 MACZÁK Ibolya, „»Enyim csak foldozás...«: Szerzőségi és szövegalkotási kérdések Pázmány Péter, Kelemen Didák és Bernárd Pál tevékenységének háromszögében”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 114 (2010): 163–169; Uő, „Helyettem is légy fényes tűz majd korod ormán” (Kompiláció mint ferences-jezsuita „határvonal”), in *Közkins: Tanulmányok a régi magyarországi prédikációk kompilációjáról*, szerk. MACZÁK Ibolya, Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok, 8, (Budapest: MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2014), 157–167.

továb is kérem Tisztelendő atyaságodat édes Tisztelendő Pater Regens atyám Uram, hogy az Tisztelendő jó emlékezetü Plebanus Bernárd Pál emlékezetit az mint fel tettem volt, ki ne hadgyák, mert requiescat in Sancta pace, ővé volt az Úr Istennek eő Szent Felséginek ingyen valo Szent Kegyelme által a' munka, enyim csak foldozás, elég én nékem Istennek hálá, hogy eddig hasznát vettem, e' nélkül hozzá sem kezddhettem volna: Nem itilem, hogy az Szent Szerzetnek az kisebbségire essek, nékem pedig nem lehet az máséval ditsekednem, azért hadd legyen édes Atyám Uram fel téve, jobbnak gondolom így, 's az én édes jó Istenem előtt kedvesebbnek lenni, kinél egyebet nem kívánok belölle [...].¹¹

A filológiai vizsgálatok igazolták, hogy valóban elképzelhető a közvetítő forrás jelenléte – annál is inkább, mivel a későbbiekben megjelent nyomtatásban egy prédikáció Bernárd Pál neve alatt, jóval ez utóbbi szerző halála után, amely kompilációs szövegrészeiben is egyezéseket mutat Kelemen Didák szövegeivel. Ezt a következő példa is igazolja:

Pázmány Péter	Bernárd Pál	Kelemen Didák
„Szép dolog vólna, ha ki néked Száz aranyat igrne, és az arany forintok képét adná; ha vadászattyában fogot szép nyúl-húsrá hina, és az asztalra nyul-hús képet tenne: köszönhetnéd a' jó tartást.” ¹²	„[...] szép dolog vólna, ha ki néked száz aranyat igrne, és az arany forintok képét adná. Ebédre hina, s-írot étkeket, s-írott madarakot rakna elődben, borral kínálna de innod nem adna, hanem egy czégért mútogatna, melytül száz mért földnyire távul valahol bor vólna. keményen kínálna, hogy egyél igyál. Köszönhetnéd a jó tartást.” ¹³	„Szép dolog vólna, ha valaki ebédre hina, és Héliogabalus modgyára írot étkeket, írot madarakot rakna elődbé, s-keményen kínálna, hogy egyél, borral kínálna, de innod nem adna, hanem egy czégért mutatna, melytül száz mély földnre valahol bor vólna; köszönhetnéd a jó tartást.” ¹⁴

A Kelemen-beszédből számos olyan szövegrészt ismerünk, amely bár Pázmány Kalauzán alapszik, mégis több Bernárd–Kelemen egyezést tartalmaz – például a következőt is:

11 Gyulafehérvári Érseki Levéltár, VI. 17/i Gyűjtemények, Kelemen Didák 1. doboz. Boldoggá avatására vonatkozó iratok (1724–1796).

12 PÁZMÁNY Péter, *Kalauz*, 1623, 822–823.

13 BERNÁRD Pál, *Lelki beszélgetés*, (Kassa, 1735), 9.

14 KELEMEN Didák, *Úr-napi és Sz. Antal napi praedicationok*, (Kassa, 1721), 8.

Pázmány Péter	Bernárd Pál	Kelemen Didák
„A’ Tanítványok botránkozása-után pedig, azt mondgya nékik: <i>Ez botránkoztat-meg titeket? Hát mikor látandgyátok az ember fiát fel-menni, a’ hol éléb vala?</i> az-az, ha ezt ily nehéznek itilétek mostan, mentül nehezebben hiheitek menybe-menetelem-után, hogy itt e’ földön, az én testemet kel ennetek? A’ vagy a’ mint egyebek magyarázzák; Akkor sem fogjátok-é hinni, hogy én abban módot találok, mint ehessétek az én testemet, midőn menybe-menetelemt látván, Istenségemről bizonyosok lehettek?” ¹⁵	A’ tanítványok botránkozása után pedig azt mondgya nékik: <i>Ez botránkoztatott-é meg titeket? Hát mikor lattandgyátok az ember Fiát fel menni a’ hol élébb vala</i> 67. vers. az-az: ha ezt oly nehéznek itilitek mostan, mentül nehezebben hiheitek menyben menetelem után, hogy itt a’ földön az én testemet kellyen ennetek. Így erőssíti Kristus a’ Tanítványokat az ő testérül való értelemben. Elhivék azért a’ Sz. Apostolok, hogy Kristus Urunk őket meg nem csalta abban, a’ mitt mondott hogy ád, a’ helyet egyebet mást nem adot, hanem a’ maga valóságos testét s-véret mondván: végyétek és egyétek ez az én testem, melly ti éretetek adatik. Nem hiheték-el a’ ’Zidók, azért hit nélkül maradának, némelly Tanítványok-is ebben meg ütköztvén oda hagyták Kristust Joan 6. v. 67. ebbül a’ mostaniak-is érthetnek, ha ők JEsussal járnak-é, avagy a’ szökevény Tanítványokkal.” ¹⁶	A’ Tanítványok botránkozása után pedig azt mondá: <i>Ez botránkoztatotté meg titek-et? HÁT MIKOR látangyátok az ember Fiát fel menni a’ hol élébb vala ugyan szent János hatodik részinek hatvan harmadik versében. Az-az, ha eszt ily nehéznek itilitek mostan, mentől nehezebben hiheitek menyben menetelem után, hogy itt a’ Földön az én Testemet kellyen ennetek. Láttjátok-é mint erőssitti Christus a’ Tanítványokat az ő testiről való értelemben. El hivék azért az Apostolok, hogy Christus Urunk őket meg nem csalta; a’ mitt mondott hogy ád, a’ helyet egyebet mást nem adott, hanem a’ maga valóságos Testit, vérit. Vegyétek, és egyétek, ez az én Testem, mely ti érettetek adatik. Nem hiheték-el a’ sidók, azért hit nélkül maradának, némely Tanítványok-is ebben meg ütköztvén, oda hagyák Christúst. Ebből a’ mostaniak-is érthetnek, ha ők-Jésussal járnaké, vagj a’ szökevény tanítványokkal.”¹⁷</i>

A Bernárd-forráshasználat tehát egyértelmű Kelemen Didák esetében, az azonban bizonyos, hogy e két hitszónok személyesen sohasem találkozhatott.

Bernárd Pálról igen keveset tudunk, sok esetben téves adatokat adnak meg a kapcsolódó segédletek is, a lexikonok többségében pedig azok az adatok szerepelnek, amelyek Molnár János ma már kevésbé ismert *Némelly nevezetes emberekről* című, Magyar Könyv-Házban megjelent írásában is:

¹⁵ PÁZMÁNY Péter, *Kalauz*, 1623, 823.

¹⁶ BERNÁRD Pál, *Lelki beszélgetés*, Kassa, 1735, 11.

¹⁷ KELEMEN Didák, *Úr-napi és Sz. Antal napi praedicationok*, (Kassa, 1721), 6.

Nevezetes az oltári szentség védekezésére mondott, 's Kassán 1735-dikben ki-nyomtatott Prédikáziója-által. Más tulajdonát vagy titulussát nem olvasom az említett Prédikázióknak homlokán, hanem csak ezt: Tudós, Apostoli buzgósággal teljes Egyházi Személy: és hogy azon el-mondott beszéd felső Pulyai BÜK András Urnak, Teként. n. Borsod vármegye ordinárius Vice-Ispánnyának költsége-által ki-nyomtatott, az említett helyen, és esztendőben. – Ez az a' Prédikázio, melyből alkalmatosságot vett Meliánus a' réformált szentség' paizsos árulására. Azt az alkalmatosságot magának Meliánusnak szava-után így jelen-tem a' paizs ellen irt munkának bé-vezető Levelében: „Méltábbari nevezhette volna Könyvét Meliánus dárdának, mintsem paizsnak: mert mondon mondja ugyan: hogy ő Senkit fém ágrédiái hanem csak az ő Helvetziai vallását védelmezi azok- ellen, kik Urunk 1721-dik, és 1735-dik esztendejében BERNÁRD Pál, és egyéb név-alatt bizonyos Predikáziókat eresztettek-ki, az Úr Jesus eleven Sz. Testének az Oltári Szentségben valóságos Jelenlétéről; de kevés ott, a' mi a' felelet nevet meg érdemli: jobbára aggressor módra vagdalkozik.” Az említett paizs - ellen irt munkánknak ez a' homlokirása: „Az Oltári szentségről és Áldozatról a' Reformátufok paizsa-ellen hármas' Könyv.” Írá M. J. 's a' t. Posonyban. Landerer Mihály betűivel. 1775.¹⁸

Bernárd Pál születési éve jelenleg nem ismeretes, de az tudható, hogy ónodi (1667–1668 táján),¹⁹ szepsi,²⁰ majd jászberényi²¹ plébánosság után a kassai dóm-ban (1677–1682) tevékenykedett. 1679-től egri kanonok,²² 1680-tól pankotai esperes volt.²³ 1682-ben halt meg,²⁴ Kelemen Didák pedig 1683-ban született,

18 MOLNÁR János, „Némely nevezetes emberekről”, *Magyar Könyv-Ház*, 1795, 52–53.

19 Heves Megyei Levéltár (XII-3/f/22. Fasc. SSS. Nr. 9. (1667) és Nr. 75. (1668). Az adatra Mihalik Béla Vilmos hívta fel a figyelmem.

20 *Relationes missionariorum de Hungaria et Transilvania, 1627–1707: Misszionáriusok jelentései Magyarországról és Erdélyről, 1627–1707: Berichte von Missionären über Ungarn und Siebenbürgen, 1627–1707*, István György TÓTH, ed., *Fontes Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma*, 1, (Roma–Budapest: Római Magyar Akadémia – Ráday Gyűjtemény – MTA TTI, 1994), 198.

21 KONCSEK Aranka, „Papválasztások Jászberényben”, *Jászsági Évkönyv*, (2001): 212; MOLNÁR Antal, *Mezőváros és katolicizmus: Katolikus egyház az egri püspökség hódoltsági területein a 17. században*, METEM Könyvek, 49, (Budapest: METEM, 2005), 69.

22 NOVÁKY József, *Memoria dignitatum et canonicorum Cathedralis Ecclesiae Agriensis, his accedunt: Rectores altarium, nec non parochi, et alii de clero Dioecesis Agriensis [1819]*, s. a. r. LESKÓ József, *Adatok az egri egyházmegye történelméhez*, 4, (Eger, 1908), 226.

23 NOVÁKY József, *Memoria dignitatum et canonicorum Cathedralis Ecclesiae Agriensis, his accedunt: Rectores altarium, nec non parochi, et alii de clero Dioecesis Agriensis [1819]*, s. a. r. LESKÓ József, *Adatok az egri egyházmegye történelméhez*, 4, (Eger, 1908), 226.

24 „Archidiaconus de Pankota a r. d. Paulus Bernard mortuus est.” NOVÁKY József, *Memoria dignitatum*

így bizonyos, hogy személyesen nem ismerhették egymást. Ismeretes az is, hogy a pálos rend mártírjával, Csepellényi Györggyel együtt elrabolták a kurucok, és ezért (szabadulása ügyében) levelet írt a püspöknek.²⁵ Ez utóbbi adat, valamint egri kanonoksága is azt igazolja, hogy Bernárd és Kelemen kapcsolatában Eger lehet a kulcsszó, hiszen ez a város a közös pont a két hitszónok pályafutásában. Joggal feltételezhetjük, hogy Egerben vagy egri kapcsolatai révén jutott Kelemen Didák ahhoz a kéziratos Bernárd-hagyatékhoz, amely a későbbiekben meghatározta hitszónoki tevékenységét.

Abstract

In my study entitled Didák Kelemen's Eger connections I try to map the 18th century grey friar preacher's ties to Eger. I also show that although today we usually connect this Hungarian author to Miskolc or Nyírbátor, it is in fact highly likely, that he received the literary impressions most decisive in his later works in the city of Eger.

et canonicorum Cathedralis Ecclesiae Agriensis, his accedunt: Rectores altarium, nec non parochi, et alii de clero Dioecesis Agriensis [1819], s. a. r. LESKÓ József, *Adatok az egri egyházmegye történelméhez*, 4, (Eger, 1908), 227.

²⁵ *Relationes missionariorum de Hungaria et Transilvania, 1627–1707: Misszionáriusok jelentései Magyarországról és Erdélyről, 1627–1707: Berichte von Missionären über Ungarn und Siebenbürgen, 1627–1707*, István György TÓTH, ed., *Fontes Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma*, 1, (Roma–Budapest: Római Magyar Akadémia – Ráday Gyűjtemény – MTA TTI, 1994), 198.